

Klarendal in Arnhem

Klarendal ligt vlakbij het centrum van Arnhem, gescheiden door de spoorverbinding naar het Velperpoortstation. In dit verhaal beperken we ons tot de oorspronkelijke volksbuurt zoals weergegeven op het kaartje hierboven. De later bebouwde delen van de wijk Klarendal (zoals de Mussenbuurt en de Vogelwijk) blijven dus buiten beschouwing. Klarendal is een oude volksbuurt met een roerig verleden, maar daarover later meer.

Volkswijk in de mode

Wandelend door Klarendal kan je er niet omheen: je loopt hier in het Modekwartier van Arnhem en dat zal je weten ook! Arnhem presenteert zich sinds 2003 als modestad en Klarendal is het uithangbord.

Langs de Sonsbeeksingel, parallel aan het spoor en de Klarendalseweg dwars door de buurt, (zie bovenstaande kaart) wandel je van het ene naar het andere mode-of designzaakje. Ook elders in de wijk kom je veel kunstenaars en creatievelingen tegen. Hoe is dat zo gekomen in wat eens een typische volksbuurt was?

Mode- en designzaken langs de Sonsbeeksingel (foto David Jagersma).

Twintig jaar geleden zag het gemeentebestuur kansen voor de stad om zich te profileren als modestad. In samenwerking met ArtEZ (hogeschool voor de kunsten) ontstond zo in 2005 de tweejaarlijkse Mode Biënnale waarop modeontwerpers zich internationaal presenteerden. Deze Biënnale is door financiële problemen in 2013 stopgezet, maar kreeg wel een vervolg in het jaarlijkse Fashion + Design Festival, waarin mode, design en cultuur samenkomen. Elk jaar is juni de modemaand in Arnhem. Klarendal bruist dan van de activiteiten, zoals met de Nacht van de Mode, die in de jaren uitgroeide tot een groots wijkevenement waaraan vele bewoners meedoen.

Nacht van de mode in Klarendal (foto David Jagersma).

Dat het modekwartier zich enorm ontwikkelde, merk je niet alleen aan het grote aantal mode- en designzaken, maar ook aan de sfeer in de wijk en de bewoners. Inmiddels heeft een derde van de bevolking van de wijk een creatieve achtergrond.

Het Modekwartier was primair bedoeld als plek voor afgestudeerden van ArtEZ om hun eigen productie en verkoop op te zetten te midden van ateliers, winkels en horeca. Dat ging echter niet vanzelf, omdat Klarendal al sinds het ontstaan in de 19^e eeuw bekend stond als een probleemwijk. Volgens sommigen zelfs “Nederlands mooiste probleemwijk”. Daar veranderde de uitgebreide stadsvernieuwing in de jaren zeventig/tachtig van de vorige eeuw aanvankelijk weinig aan. In toenemende mate maakten criminelen toen namelijk de dienst uit en bepaalden drugshandel en de verloedering in de openbare ruimte het straatbeeld. Veel winkels en bedrijfspanden kwamen leeg te staan. Door de lege panden voor weinig geld te verhuren aan ontwerpers en kunstenaars poogde het gemeentebestuur Klarendal een positieve impuls te geven. Daarvoor was wel de medewerking van de eigenaren en corporaties nodig.

Woningbouwvereniging Volkshuisvesting Arnhem plande en financierde vervolgens de verbouwing van panden tot winkel-ateliers en bood huurcontracten aan tegen aantrekkelijke instaptarieven. Ook de openbare ruimte behoefde echter een opknappbeurt om “de sociale samenhang in de wijk te vergroten”. Pas toen minister Vogelaar in 2007 de wijk als Krachtwijk bestempelde, kwam er genoeg subsidie vrij om die veelomvattende operatie te starten. Het leeuwendeel van het geld ging naar de aanpassing van de openbare ruimte en de bouw van een multifunctioneel centrum en een brede school op de plek van de voormalige kazerne.

2023 Kazerneplein, links het multifunctionele wijkcentrum en in de kazerne het centrum voor podiumkunsten.

Last but not least werd het voormalige stationspostkantoor nabij het centraal station in stukken gezaagd en in Klarendal weer opgebouwd om er een Modedistributiecentrum in te vestigen met winkels, woningen en horeca. Dit werd het nieuwe gezicht van het Modekwartier, Station Klarendal geheten.

Modecentrum Station Klarendal.

Direct hierachter verrezen een trendy hotel en enkele mode- en designateliers. Station Klarendal is inmiddels het icoon van de Klarendalse buurtaanpak. Als je hier rondloopt, zou je haast vergeten dat er ook nog andere mensen wonen.

Met de deze aanpak van de wijk sloeg de gemeente drie vliegen in een klap:

1. Er kwam een eind aan de leegstand.
2. De levendigheid groeide en de leefbaarheid verbeterde.
3. Er kwam een milde vorm van gentrificatie op gang waarbij inwoners met een hoger inkomen en opleiding zorgen voor sociale en/of fysieke opwaardering van de wijk. In Klarendal gaat het niet per se om nieuwe kapitaalkrachtige bewoners, maar om ondernemers met een intellectuele/culturele achtergrond.

Is Klarendal met al die nieuwe bewoners en ondernemers nog wel een volksbuurt? Voor het antwoord op deze vraag gaan we eerst terug in de tijd toen Klarendal nog een “echte” volksbuurt was.

Een buurt voor arbeiders en dagloners

In de 19^e eeuw had Arnhem na het slopen van de vestingwerken grote behoefte aan grondwerkers, bouwvakkers en timmerlieden om mee te helpen aan de uitbreiding van de stad. De eerste arbeiders vestigden zich rond 1830 op de tuinbouwgronden aan de rand van de binnenstad. Daarna groeide Klarendal geleidelijk naar het noordoosten. Ook de bevolkingssamenstelling wijzigde van minder dagloners naar meer arbeiders in vaste dienst.

In die tijd had Arnhem grofweg twee gezichten: aan de ene kant chique wijken, bewoond door gegoede burgers, renteniers en Indiëgangers, die er hun buitens lieten bouwen. Aan de andere kant arbeiderswijken, zoals Klarendal, waar huisjesmelkers hun kleine goedkope woningen bouwden. Al in de 19^e eeuw maakten instellingen en burgers zich zorgen om de huisvesting en de volksgezondheid van de arme bevolking.

Zo werden het Luthers Hofje en het Sint Petersgasthuis gebouwd, beide bedoeld voor armen, ouderen en weduwen. In 1853 werd de “Vereeniging tot het verschaffen van geschikte woningen aan de arbeidersklasse” opgericht. De kwaliteit van de woningen verbeterde hierdoor wel, maar echt ruim waren ze niet: de éénkamerwoningen van de Vereeniging hadden een oppervlakte van 25m². Het toilet stond buiten. Die deelde je met de burens. Er was ook nog geen riolering.

Sint Petersgasthuis.

Ook buurtwinkels, bedrijven en instellingen vestigden zich in de wijk, zoals de Militaire Bakkerij (inmiddels verbouwd tot winkelcentrum), de Menno van Coehoornkazerne en het Gemeentelijk Kinderziekenhuis.

Het buurtwinkelcentrum in de voormalige Militaire Bakkerij.

De slechte leefomstandigheden van arbeiders (en werklozen) leidden intussen in heel het land tot toenemende sociale onrust. In Arnhem werd een afdeling van de Sociaal Democratische Bond opgericht, alsmede de jongerenafdeling de Roode Garde. Een optocht van deze Roode Garde liep in 1892 uit op rellen: de “hakpartij bij de Velperpoort”. Het zouden niet de laatste schermutselingen zijn in deze licht anarchistische wijk.

Sanering en start woningbouwprojecten

Om de ergste krotten op te ruimen werd al aan het einde van de 19e eeuw een deel van de buurt gesaneerd; zo verrees een woningbouwproject aan de Klarendalseweg met voor die tijd een luxe indeling: tweekamerwoningen mét zolder en kleine kelder en een aangebouwd toilet!

Woningbouwproject aan de Klarendalseweg uit 1897.

Ook elders in de wijk verrezen nieuwe woningen die wat eenvoudiger waren, omdat de bouwkosten te hoog bleken.

Pas met de Woningwet van 1901 kon de overheid strengere eisen stellen aan zowel de woningen als woonomgeving. Het duurde tot de jaren dertig voordat de ergste woontoestanden (sanering) aangepakt werden. Dat ging er vaak rigoureuus aan toe: niet alleen werden de oude woningen gesloopt, maar hele straten verdwenen. In de Kapelbuurt werd zelfs het stratenpatroon met 90 graden gedraaid.

Van inspraak was toen nog geen sprake. De gemiddelde Klarendaller kreeg veel te dure nieuwbouw voorgeschoteld. Men kon dan ook in het begin geen huurders vinden. Van lieverlee verplichtte de corporatie in de nieuwe Kapelbuurt de eigen medewerkers om er te gaan wonen.

Sanering en stadsvernieuwing

Door gebrekkig onderhoud verkeerden veel woningen na de Tweede Wereldoorlog in een slechte staat. Grootschalig onderhoud of sanering bleef achterwege, omdat de gemeentelijke prioriteit bij het herstel van de binnenstad lag en bij de bouw van nieuwe woonwijken. Dat bleek de snelste manier om de woningnood te lenigen.

De verpaupering van Klarendal ging hierdoor onverminderd door. Pas in de jaren zestig kwam de gemeente met een saneringsplan. Een plan van de oude stempel. Veel woningen zouden moeten wijken voor de bouw van flatgebouwen en de aanleg van een brede rondweg. De Klarendallers kwamen hiertegen in actie; leider van het verzet was de groenteboer 'Tempo' van Vlaanderen, de "burgemeester van Klarendal". Ook Willem van Haeren de plaatselijke leider van de Kabouterpartij organiseerde in en buiten de gemeenteraad verzet. De spanningen liepen op. De gemeente kocht intussen oude panden op en liet ze dichttimmeren of slopen.

In 1970 brak er een oproer uit; buurtbewoners staken dichtgespijkerde panden in brand en raakten slaags met de politie. Voor de gemeente was dit aanleiding om nog een tandje bij te zetten; ze wilde een groot deel van de wijk versneld afbreken en vervangen door duizend nieuwe laagbouwoningen. Dat de huren van deze huizen voor de bewoners van de wijk waarschijnlijk onbetaalbaar zouden worden, was olie op het vuur van de bewoners.

Een aantal bewoners richtten de Werkwinkel op, van waaruit ze het verzet coördineerden.

Actievergadering in de Werkwinkel, 1980 (foto Gelders Archief).

Wethouder Bisterbosch zei toentertijd: "Nu word je door iedereen voor de voeten gelopen. Die hele inspraakprocedure, ik vind het grote nonsens". Ondanks het verzet kreeg hij voor zijn plan in 1973 een kleine meerderheid in de gemeenteraad. Zo startte in 1974 het project rond de Nijverheidsstraatjes: honderd jaar oude arbeiderswoningen, die niet meer aan de wooneisen voldeden, verdwenen en nieuwbouw kwam ervoor terug.

Achterzijde Nijverheidsstraatjes in 1950 en na de stadsvernieuwing.

Dat de verdere uitvoering van de plannen door gebrek aan geld vertraagde, bleek bij nader inzien in het voordeel van de mensen die tegen de sloop waren. Dat viel samen met de democratiseringsgeest die landelijk uit de fles kwam. Ook Arnhem begon toen met stadsvernieuwing nieuwe stijl, waarbij bewoners zich mengden in de planvorming. De voorgenomen grootschalige sloop ging van de baan.

De gemeente koos vervolgens voor een mix van renovatie en nieuwbouw. Door de ruimhartige Interim-saldoregeling van staatssecretaris Jan Schaefer (“in gelul kan je niet wonen”) konden ook de vernieuwing van de infrastructuur en de openbare ruimte worden bekostigd.

1981 Protest tegen trage uitvoering stadsvernieuwing (foto Gerth van Roden).

Drugsrellen 1989 (foto APA)

Toch duurde het nog eventjes voor de schop de grond in ging. Allerlei procedures namen nu eenmaal veel tijd in beslag, Jan Schaefer ten spijt. De renovatie en nieuwbouw verliepen dus langzaam en bovendien verbeterde de leefbaarheid in de wijk niet of sterker nog: de drugsoverlast nam zelfs toe. In 1989 kwam het tot een opstand onder de bewoners. Zij waren de overlast door de prostitutie en de drugsproblemen zat. Ze vernielden drie drugspanden. De ME moest er zelfs voor in actie komen.

Pas in 2000 ging de gemeente samen met de bewoners aan de nodige verbeteringsplannen werken. In 2006 kreeg het Modekwartier uiteindelijk zijn definitieve vorm.

Volksbuurt en/of Modekwartier?

Er is de afgelopen jaren volop geïnvesteerd in de renovatie van Klarendal: herenhuizen, hofjes en arbeiderswoningen zijn in ere hersteld, er kwamen drie woonbuurten bij en er verrezen iconische gebouwen, zoals Station Klarendal en hotel Modez. Vraag blijft of Klarendal met al die wijzigingen nog wel een volksbuurt is. Vooral in de “creatieve mode-straten” krijg je niet direct een volksbuurtgevoel, maar in andere delen juist weer wel.

Zo zijn er nog steeds veel sociale huurwoningen, ondanks de stijging van het aantal koopwoningen. En het inkomen in Klarendal is nog steeds lager dan het Arnhems gemiddelde. Dat geldt ook voor het opleidingsniveau.

De Radboud Universiteit die de sociaaleconomische en politieke ontwikkeling van de wijk tussen 2012 en 2017 bestudeerde, concludeerde onder andere:

“dat Klarendal een erg levendige wijk is, waar het leven zich voor een belangrijk deel op straat afspeelt. Bij mooi weer gaat men buiten zitten en dat geldt niet alleen voor de straten met arbeiderswoningen, maar ook op Bouwspiegelplaats De Leuke Linde, bij het multifunctionele centrum op het Kazerneplein en bij de mode- en designzaken. Dit doen diverse bevolkingsgroepen in de wijk, van de Turken en de ‘oud-Klarendallers’ tot de creatieve ondernemers van het Modekwartier en de yppen die de laatste tijd de wijk in zijn getrokken. “

Zo ontstaat het beeld van een wijk waar men elkaar spontaan ontmoet en vriendelijk met elkaar omgaat. Desalniettemin kwam uit het onderzoek ook naar voren dat de oude bewoners wel eens kritiek hebben op de nieuwe bewoners, die niet ‘ons soort mensen’ zijn. Toch zijn ze blij dat de verpaupering is gestopt en de wijk weer levendig is. Veel nieuwkomers voelen zich hier thuis zonder dat ze zich allemaal mengen met de oorspronkelijke Klarendallers.

De verschillende bevolkingsgroepen van Klarendal ontmoeten elkaar, maar lijken eerder parallelle dan gedeelde levens te hebben. Er heerst een sfeer van leven en laten leven. Regelmatig mengen die verschillende culturen zich, zoals bij de festiviteiten rondom de Nacht van de Mode of in het Multifunctionele Centrum aan het Kazerneplein en in de Wasplaats. Laatstgenoemde werd opgezet door de bewoners zelf. Je kan er de was laten doen, vintage spullen kopen, soep met een broodje eten en een praatje maken.

De Wasplaats, ontmoetingsplek voor bewoners en kleine ondernemers.

Klarendal is de laatste decennia veel gemengder geworden. Inmiddels heeft ongeveer een derde van de bevolking een creatieve achtergrond, een derde is allochtoon en een derde is oud-Klarendaller.

De meeste bewoners en ondernemers zijn positief over de resultaten van de wijkaanpak. Ook de gemeente ziet Klarendal als een geslaagd voorbeeld van verbetering van de leefbaarheid. Het succes is te danken aan zowel de stichting van het Modekwartier als aan de zorg van woningcorporatie Volkshuisvesting Arnhem en zeker ook aan de saamhorigheid van de volksbuurt. Wel moet men in Klarendal op zijn hoede blijven. Voor creatieve ondernemers is het om allerlei redenen nog best lastig om een solide businessmodel op te tuigen. En ook drugsoverlast blijft op de loer liggen. Toch mag je verwachten dat met zoveel enthousiaste instanties, bewoners en ondernemers deze problemen op te lossen zijn!

Bronnen:

Diverse auteurs: Klarendal: tussen volksbuurt en elitewijk, artikelenreeks in 2018 en 2019 in Geografie.nl op basis van onderzoek Radbouduniversiteit

J. Vredenberg: Klarendal en het Luthers Hofje (2010)

Vereniging Canon Sociaal Werk: Canon Volkshuisvesting w.o. Klarendal wandeling door de geschiedenis van de volkshuisvesting (2016)

Wim Lavooij: Twee eeuwen bouwen aan Arnhem (1990)

Gemeente Arnhem: Wijkperspectief Klarendal, Kleur en Karakter (2003)

Gemeente Arnhem: Wijkvisie Klarendal 2022, eigenzinnig en ondernemend (2010).